

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Силвия Трифонова Трифонова-Праматарова, Университет за национално и световно стопанство (УНСС), София

на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика, катедра “Финанси и застраховане”, Висше училище по застраховане и финанси (ВУЗФ), София

Автор: д-р Божена Куш

Тема: „Икономическа ефективност на земеделските ферми в Полша в зависимост от икономическия размер”

1. Общо описание на представените материали

Със Заповед № 85/21.02.2025 г. на ректора на Висшето училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) чл.-кор. проф. д.ю.н. Борис Велчев, съм назначена за член на научното жури за осигуряване на процедурата за защита на дисертация на тема „Икономическа ефективност на земеделските ферми в Полша в зависимост от икономическия размер“ за придобиване на научната степен „доктор на науките” в Област на висше образование 3. Социални, икономически и правни науки, професионално направление 3.8. Икономика. Автор на дисертационния труд е д-р Божена Куш – кандидат към катедра „Финанси и застраховане“.

Материалите, представени от ВУЗФ, включват всички необходими документи за процедурата, а именно: автобиография на английски език, дисертационен труд на руски език, автореферат на български и на английски език, списък на публикациите, резюмета на публикациите, вкл. и на български език, справка за изпълнение на националните минимални изисквания за придобиване на научната степен „доктор на науките” по професионално направление 3.8 Икономика, декларация за достоверност и оригиналност, справка за цитиранията на кандидата.

Публикациите, които д-р Божена Куш е представила по конкурса, включват: 1 хабилитационен труд – монография, 1 публикувана монография, която не е представена като хабилитационен труд, 10 статии, публикувани в реферирани издания индексирани в SCOPUS или в WoS, 23 статии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове, 1 публикувана глава от колективна монография.

2. Кратка биографична информация на кандидата

Божена Куш е доктор по селскостопански науки от Националния изследователски институт по животновъдство в Краков от 2015 г. Тя е магистър и бакалавър по икономика в специалност „Икономика на селскостопанското производство“ от Аграрния университет в Краков от 1997 г.

Понастоящем д-р Божена Куш работи като асистент в Катедрата по компютърни науки в управление във Факултета по мениджмънт на Техническия университет в Жешов от 1.03.2020 г. до сега. Преди това тя е била хоноруван асистент в същата катедра в периода от 2017 г.

3. Актуалност на темата и уместност на целите и задачите

Темата на дисертационния труд на д-р Божена Куш е изключително актуална, тъй като разглежда проблема за икономическата ефективност на земеделските ферми по примера на Полша и ни позволява да си направим изводи за селскостопанските политики в ЕС и да сравним случващото се в Полша със състоянието на селското стопанство в България в частност. Изследването представлява научен интерес, особено като се има предвид, че Полша е абсолютен лидер в ЕС по помощи за фермерите през 2023 г. – 3 милиарда и 700 милиона евро са предоставени на полските фермери. При положение, че 9,3 милиарда евро са предоставени на фермери от целия ЕС през 2023 г., излиза, че тази помощ за Полша е в размер на почти 40% от цялата помощ на ЕС.

Дисертационният труд на д-р Божена Куш се отличава с приложението на богат емпиричен анализ на базата на проучени данни от Мрежата за земеделски счетоводни данни на ЕС (European Union Farm Accountancy Data Network – FADN). FADN публикува данни за различните видове ферми по региони и държави и различните видове земеделие в рамките на ЕС. Всъщност в икономическата литература няма много проучвания по тези въпроси в целия европейски контекст. Трудът на д-р Божена Куш има за цел да внесе новост за целия спектър от типове заинтересовани страни в тези области по примера на селскостопанския сектор в Полша.

Изследването дава възможност на читателя да се запознае с развитието на типовете ферми в Полша през последните години, когато настъпват значителни промени в общата селскостопанска политика (ОСП) на ЕС. Двете големи реформи в ОСП на ЕС са през 2003 г. и 2013 г., и те се отразяват силно върху селскостопанския сектор в Полша, която става страна-членка на ЕС на 1 май 2004 г. Отчита се, че в Полша един от най-важните импулси за промяна в селското стопанство през последните години са институционалните условия, свързани ОСП на ЕС, която обхваща полските ферми и селскостопанските пазари от 2004 г. насам.

Фокусът в дисертационното изследване на д-р Божена Куш е поставен върху влиянието на икономическия размер на фермерското стопанство (фермата) в Полша върху неговото икономическо състояние и ефективността на дейността му. Положителната връзка между ефективността на управлението на стопанството и неговия размер предполага необходимостта от промяна на селскостопанската структура на сектора. Това извежда на преден план въпросите за увеличаването на размера на стопанствата чрез окрупняване, което води до намаляване на броя на стопанствата и на броя на заетите лица в селското стопанство, както и до необходимост от въвеждане на съвременни, ефективни технологии за земеделско производство. Такава стратегия

за развитие на селското стопанство изисква подходящи инструменти на селскостопанската политика, които позволяват модернизирането на селското стопанство и също минимизират социалните разходи, свързани със загубата на работни места в селското стопанство и маргинализацията на селските райони в страните-членки на ЕС. На тази основа става възможно предлагането на нови подходи към дизайна на бъдещите мерки и инструменти на селскостопанската политика в ЕС.

Целта на дисертационния труд е да се анализира нивото на ефективност на фермите в Полша и факторите, които го определят във фермите от различни икономически класове.

Задачите на дисертационния труд, прецизирани от мен, са следните: 1/ Систематизиране на теоретичните изследвания в областта на икономическата ефективност в селското стопанство и факторите, които я обуславят; 2/ Характеризиране и анализ на промените в икономическите и финансовите резултати и организацията на изследваните фермерски стопанства в Полша, разделени в класове според икономическите им размери; 3/ Изследване на промените в ефективността на стопанската дейност на изследваните фермерски стопанства чрез частични показатели; 4/ Анализиране на ендогенни детерминанти на икономическата ефективност на изследваните ферми; 5/ Оценка и анализ на техническата ефективност на изследваните ферми с помощта на метода Анализ на обвиване на данни (Data Envelopment Analysis – DEA).

4. Познаване на проблема

Кандидатът д-р Божена Куш е много добре запозната с проблема на дисертационното изследване. Дефинирани са предмет и обект на изследването, три изследователски хипотези, обхват и ограничения на изследването. Предмет на изследване е оценката на ефективността и анализът на определящите я фактори във фермерските стопанства в Полша. Обект на изследване са фермерските стопанства от различни икономически класове по големина в Полша.

Изследването на различията в ефективността на фермите в зависимост от техния икономически размер е свързан с преобладаването на малките ферми в Полша. Отчита се, че несъвършената селскостопанска структура в Полша е един от основните фактори, ограничаващи ефективността на селското стопанство и възможностите за развитие на фермите.

Формулирани са три изследователски хипотези на труда: Н.1. С увеличаването на икономическия размер на стопанствата се повишава ефективността на икономическата дейност; Н.2. С течение на времето несъответствията в ефективността на управлението между фермите от различни класове икономически размер се увеличават; Н.3. Поради увеличаването на цената на труда по отношение на други фактори на производството (земя и капитал), повишаването на ефективността на управлението изисква замяна на труда с капитал.

5. Методология на изследването

За изпълнение на целите и задачите на дисертационния труд д-р Божена Куш е използвала разнообразна методология. Приложен е теоретико-методологичен анализ, сравнителен анализ, метод на анализа и синтез, метод на индукция и дедукция, факторен анализ и много богат статистико-иконометричен анализ. Използван е непараметричен метод, базиран на индекса на производителността на Малмквист (Malmquist productivity index) от 1953 г., доразвит от други автори, за растежа на общата факторна производителност (TFP) на бизнес единица, отразявайки напредъка или регреса в ефективността заедно с напредъка или регреса на граничната технология с течение на времето в рамките на множество входи и множество изходи. Това позволява да се разграничи промяната в общата факторна производителност на промяната в техническата ефективност и промяната в границата на технологичните възможности.

Използваната от д-р Божена Куш методология за оценка на ефективността на стопанската дейност на фермерските стопанства е непараметричният метод Анализ на обвиване на данни (Data Envelopment Analysis – DEA), базиран на математическо програмиране за определяне на ефективността на обекти, описани от входни и изходни вектори. В дисертационния труд са обработени голям обем входни статистически данни от FADN, както и данни за финансови и икономически показатели на фермерските стопанства в Полша, което дава възможност да се проследят тенденциите на изменение в ефективността на стопанската им дейност.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 234 страници. Изложението се състои от увод, три глави, заключение и библиография. Библиографията на труда включва множество литературни източници – общо 282 източника. Трудът съдържа 20 таблици и 31 графики.

Първа глава на труда е посветена на теоретичните и практическите аспекти на ефективността в селското стопанство. Дефинирано е понятието икономическа ефективност и са посочени основните аспекти на оценката на ефективността на стопанската дейност в селското стопанство. Направен е задълбочен и критичен преглед на литературата по проблематиката на изследването. Разгледани са и са дискутирани методологиите и моделите, използвани от различните автори, за измерване на ефективността на стопанската дейност в селското стопанство. Идентифицирани са източниците на ефективността на фермерските стопанства и връзката им с устойчивото развитие на сектора.

Втора глава на труда е посветена на анализа на основните характеристики на изследваните ферми в Полша. Периодът на изследване е от 2004 г. до 2020 г. на базата на годишни данни. Подробно е изследван производственият потенциал на фермите и връзката между производствените фактори, като основно условие за ефективността на производствения процес. Особено внимание е отделено на два вида отношения между производствените фактори: отношението на капитала към труда и отношението на труда към земята. Изследвана е организацията и техническата

ефективност на селскостопанското производство в Полша, икономическите резултати и структурата на разходите, както и задлъжнялостта и ликвидността на изследваните ферми.

Трета глава на дисертацията е посветена на резултатите от проведения от автора емпиричен анализ на ефективността на стопанската дейност в селското стопанство в Полша. Съвсем логично тази глава е най-обширна и представлява сърцевината на труда, съответстваща на поставената цел на труда и хипотезите на изследването. Тук е направена детайлна оценка на факторите, определящи икономическата ефективност на изследваните ферми, със специален фокус върху производителността и рентабилността на производствените фактори, детерминантите на факторната производителност и на рентабилността на производствените фактори, и на промените на ефективността на изследваните ферми.

Основните резултати и изводи от изследването са представени в заключението, на базата на които се формулират и приносните моменти.

7. Научни приноси и значение на резултатите от изследването за науката и практиката

Научните приноси на дисертационния труд на д-р Божена Куш са дефинирани в автореферата. Авторката е дефинирала 8 научни приноса, които имат характер по-скоро на резултати от научното изследване. Те отразяват категоричните качества и достойнства на труда ѝ.

Според мен основните научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд на д-р Божена Куш могат да се обобщят, както следва:

1. Обогаляване на съществуващите знания относно влиянието на икономическия размер на фермерските стопанства в Полша върху тяхното икономическо състояние и ефективността на дейността им.
2. Обогаляване на съществуващите знания относно факторите, които обуславят икономическата ефективност в селското стопанство в Полша, с разграничаване на специфичните въздействия на ендогенните и екзогенните фактори.
3. Разработване на авторова оценъчна методология за измерване на ефективността на стопанската дейност на фермерските стопанства в Полша, базирана на метода Анализ на обвиване на данни (DEA).
4. Приложен е критичен подход към разграничаване на промяната в общата факторна производителност на промяна в техническата ефективност и промяна в границата на технологичните възможности на изследваните ферми в Полша, с открояване ролята на техническата ефективност.
5. Формулиране на изводи и препоръки относно насоките за подобряване на икономическите и финансовите резултати и организацията на фермерските стопанства в Полша в контекста на институционалните условия, наложени от съществуващата обща селскостопанска политика (ОСП) на ЕС.

8. Оценка на публикациите по дисертационния труд

Кандидатът д-р Божена Куш е представила по конкурса множество научни публикации. Те всички са тясно свързани с проблематиката на изследването ѝ. По-конкретно, представените научни публикации са следните: 1 хабилитационен труд – монография, 1 публикувана монография, която не е представена като хабилитационен труд, 10 статии, публикувани в реферирани издания индексирани в SCOPUS или в WoS, 23 статии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове, 1 публикувана глава от колективна монография. За високото качество на публикациите на д-р Божена Куш и нейната разпознаваемост в научноизследователското пространство свидетелства тяхната висока цитируемост. Посочени са цитиранията на 13 от публикациите ѝ, като общият брой точки от цитиранията е 1 085.

9. Оценка на съответствието с националните минимални изисквания

Справката за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науките” по професионално направление 3.8 Икономика, показва, че представените от кандидата публикации формират 2 042,06 точки.

10. Автореферат

Авторефератът коректно и точно отговаря на структурата и съдържанието на дисертационния труд.

11. Критични бележки, въпроси и препоръки

Нямам критични бележки към дисертационния труд. Имам следните въпроси към д-р Божена Куш:

1. Какво е мнението на кандидата относно инструментите на ОСП на ЕС от 2013 г. и прилагането им в Полша – те оправдават ли използването на повече вложени ресурси (или поне при по-високи разходи) за същото ниво на продукция?
2. Субсидиите, давани на фермерите в ЕС, не прикриват ли неефективността, която е в основата на някои видове стопанства? Значителното намаление на общата факторна производителност потвърждава тази тенденция на ниво ЕС. Каква е ситуацията в Полша в това отношение?
3. На какво се дължи, че Полша е абсолютен лидер в ЕС по помощи за фермерите през 2023 г. – 3 милиарда и 700 милиона евро са предоставени на полските фермери, което е почти 40% от цялата помощ на ЕС?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на тема „Икономическа ефективност на земеделските ферми в Полша в зависимост от икономическия размер”, с автор д-р Божена Куш, е задълбочено изследване, което има категорични достойнства и научни и научно-приложни приноси. Представените материали

са съобразени с изискванията на Закона за развитие на академичните кадри в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за прием и обучение на докторанти във ВУЗФ. Въз основа на това давам положителна оценка на научните изследвания, представени в горепосочения рецензиран дисертационен труд и автореферат, и предлагам на уважаваните членове на научното жури да присъдят на Божена Куш научната степен „доктор на науките” в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика, катедра „Финанси и застраховане”, Висше училище по застраховане и финанси (ВУЗФ), София.

31.03.2025 г.

София

Рецензент:

(проф. д-р Силвия Трифонова-Праматарова)